

Юрій Полідович

кандидат історичних наук,
завідувач науково-дослідного відділу
експозиційно-виставкової роботи і
міжнародного співробітництва,
філія «Скарбниця Національного музею історії України»
(Київ, Україна)
yurkop@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0113-6746

Yurii Polidovych

Candidate of Historical Sciences (PhD), Department Head,
branch «Treasury of the National Museum of the History of Ukraine»
(Kyiv, Ukraine)
yurkop@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0113-6746

ДО БІОГРАФІЇ ДОСЛІДНИКА СКІФСЬКИХ І ДАВНЬОРУСЬКИХ СТАРОЖИТНОСТЕЙ ВІКТОРА ГЕЗЕ

TO THE BIOGRAPHY OF THE RESEARCHER OF SCYTHIAN AND ANCIENT RUS' ANTIQUITIES VIKTOR GESE

Анотація

Стаття присвячена висвітленню біографії Віктора Євгеновича Гезе – дослідника скіфських і давньоруських старожитностей у м. Києві та поблизу сіл Сахнівка й Набутів на Канівщині. Основними джерелами є матеріали архівно-кримінальної справи В. Є. Гезе 1936 р. і його листи до Є. П. Пешкової 1937 р. Зауважено невідповідності в інформації щодо місця та року народження, року завершення навчання в університеті. Детально розглянуто період життя В. Є. Гезе, пов'язаний із проведенням археологічних досліджень і співпрацею з Імператорською археологічною комісією, музейними установами та приватними колекціонерами (І. А. Хойновським, Б. І. Ханенком, І. С. Остроуховим). Простежено етапи його військової служби до 1919 р. Матеріали справи містять детальну інформацію про трагічний фінал життя В. Є. Гезе: арешт за звинуваченням в антирадянській агітації та пропаганді, ведення слідства й засудження до трьох років у таборах. Імовірно, 1938 р. в одному з таборів Сиблагу й завершився земний шлях В. Є. Гезе.

Ключові слова: Віктор Гезе, скіфи, Давня Русь, Сахнівка, Дівич-Гора, Старосілля, архівно-кримінальна справа.

Abstract

The article is devoted to the study of the biography of Viktor Geze – a researcher of Scythian and Ancient Rus' antiquities in the city of Kyiv and near the Sakhnivka village and Nabutiv village in Kaniv region. The main sources are the materials of the archival criminal case of Viktor Geze from 1936 and his letters to Ye. P. Pieshkova from 1937. Attention is drawn to inconsistencies in the information regarding the place and year of birth, the year of graduation from the university. The period of Viktor Geze's life related to the conduct of archaeological research and cooperation with the Imperial Archaeological Commission, museum institutions

and private collectors (Ivan Khoynovskyi, Bohdan Khanenko, Ivan Ostroukhov) is considered in detail. The stages of his military service are traced until 1919. The case materials tell in detail about the tragic end of the life of Viktor Geze: arrest on charges of anti-Soviet agitation and propaganda, investigation and sentencing to 3 years in the extermination camps. Presumably, Viktor Geze ended his life in one of the Siberian extermination camps in 1938.

Keywords: Viktor Geze, Scythians, Ancient Rus', Sakhnivka, Divych-Hora, Starosillia, archival criminal case.

Ім'я Віктора Євгеновича Гезе досить відоме, адже за короткий період своєї активної дослідницької діяльності він встиг провести дуже результативні розкопки скіфських курганів поблизу с. Сахнівка на Канівщині, де було знайдено унікальну золоту пластину-діадему, та давньоруського городища на Дівич-Горі в тій самій місцині, а також здійснити обстеження місця, де виявили поховання воїна 10 ст. (поблизу Золотих воріт у Києві). Проте, окрім деяких загальних фактів (наприклад: Сидоренко, 2003, с. 202–203; Пекарська, 2020, с. 202), біографія В. Є. Гезе залишається невідомою. Відсутні і його фото.

Висвітлити певні факти біографії дослідника дозволяють матеріали, які стосуються його останніх років – документи архівно-кримінальної справи 1936 р. (Справа, б. р.)¹ і лист В. Є. Гезе від 10 березня 1937 р., який він надіслав з місця заслання Є. П. Пешковій, голові організації «Помполіт»² (Письма, б. г.). Особливістю цих документів є те, що вся інформація про життя В. Є. Гезе є винятково його власними свідченнями. 1936 р. слідчим не вдалося знайти паспорт дослідника – ані під час арешту (Справа, арк. 8), ані під час обшуку у квартирі (Справа, арк. 18–19). Тому наведені під час допиту чи в листах особисті дані мають суто суб'єктивний характер і можуть різнитися залежно від обставин:

В. Є. Гезе намагався приховати певну інформацію або надати неправдиві дані, або ж, навпаки, перебільшити окремі факти. Це було, з одного боку, прагненням обійти під час слідства гострі кути (зокрема, спочатку дослідник приховував своє іноземне походження), а з іншого – бажанням підкреслити події, що засвідчували його заслуги перед вітчизняною наукою або ж радянською владою. У матеріалах слідства є «Протокол додаткового допиту», під час якого В. Є. Гезе на вимогу слідчого розповів свою біографію (Справа, арк. 17–18). Це, імовірно, був останній допит, який провели 24 грудня 1936 р., напередодні передання справи до суду в січні 1937-го, а тому на розповіді позначився той фізичний і моральний тиск, що його зазнав дослідник за понад два місяці перебування в київській в'язниці. Такою самою є і його розповідь про себе під час проведення судового засідання 5 лютого 1937 р. (Справа, арк. 47).

Задачею цієї розвідки є послідовне викладення фактів біографії Віктора Євгеновича Гезе з урахуванням певних розбіжностей, наявних у матеріалах слідства та в означеному листі, і співставлення їх із фактами, відомими з інших джерел.

Як зазначав дослідник у листі до Є. П. Пешкової, він походив із французьких громадян (Письма, б. г.). Цей факт

¹ Надзвичайно вдячний науковому співробітнику Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили», кандидату історичних наук Миколі Бривку за допомогу з доступом до матеріалів справи.

² «Помощь политическим заключенным» (рос.), єдина правозахисна організація в СРСР, що існувала до середини 1937 р.

(«уродженець Франції») було зафіксовано в «Довідці зі справи», а також озвучено під час судового засідання (Справа, арк. 8, 47), хоча в «Анкеті арештованого» В. Є. Гезе назвав себе українцем (Справа, арк. 6, 52).

Далі в листі він зазначив³: «Батько приїхав до Росії 1852 р., рятуючись як біженець-революціонер від переслідування Наполеона III, який запанував у Франції та переслідував усіх республіканців <...> Батько після втечі з Франції знайшов притулок у російського революці[іоне]ра Бакуніна, згодом служив на Курсько-Київській залізниці й помер у Росії» (Письма, б. г.).

Якщо В. Є. Гезе мав французьке походження, то його прізвище мали б писати як *Guezé* або *Guezè*, проте в публікації скіфської діадери із Сахнівки у французькому виданні дослідника вказано з помилкою в ініціалі імені «М. Heuzé» (Miller, Mortillet, 1904, p. 278–279). Зауважмо також, що в одному з російськомовних видань його прізвище зазначено як «Гёзе» (Отчет, 1908, с. 119).

Народився дослідник 16 листопада 1867-го (Письма, б. г.) або ж 1869 р. (Справа, арк. 6, 17, 35). За «Анкетною арештованого» й судовим вироком, місце народження зазначено як с. Камінь Кролевецького повіту Чернігівської губернії⁴ (Справа, арк. 6, 9, 52). Можна припустити, що мати В. Є. Гезе була україночку, і він народився в селі на її батьківщині, оскільки лінія Курсько-Київської залізниці, де нібито працював батько дослідника, пролягала доволі далеко від с. Камінь. Тимчасом у «Протоколі додаткового допиту» місцем народження вказано м. Київ (Справа, арк. 17).

В. Є. Гезе мав вищу освіту, закінчив юридичний факультет Київського університету 1891-го (Справа, арк. 9, 17) або 1892 р. (Справа, арк. 6). Можна при-

пустити, що саме тоді він зацікавився старожитностями, зокрема давньоруського часу. Як зазначав сам В. Є. Гезе, він «здавна при звичаївся до вивчення археології Русі до Татарської доби». Але, коли Віктора призвали до армії, він обрав військову кар'єру й невдовзі після закінчення університету вступив до військового училища, яке закінчив 1893 р. в чині підпоручника (Справа, арк. 17).

У 1893–1898 рр. В. Є. Гезе перебував на військовій службі «у строю та поза строем на різних посадах» (Справа, арк. 17).

Уже в цей період Віктор Євгенович активно цікавився дослідженням старожитностей. Зокрема, 1893 р. йому вдалося врятувати комплекс предметів 5–6 ст. з виїмчастими емаллями, який знайшли селяни 1892 р. на кар'єрі між м. Вишгородом і с. Ново-Петрівці на Київщині. Дослідник повідомив про знахідку відомому колекціонеру, археологу-аматору І. А. Хойновському, який викупив предмети й невдовзі увів їх до наукового обігу як Межигірський скарб (Хойновский, 1896, с. 166–169; Корзухина, 1978, с. 63).

1898 р. В. Є. Гезе вступив до військової академії, яку закінчив наступного року, оскільки вже мав вищу освіту. 1899–1902 рр. він провів у чині поручника в стройовій частині на адміністративних посадах (Справа, арк. 17).

Після закінчення військової академії у В. Є. Гезе, як можна припустити, з'явилися можливості активніше заглибитися в пошукову діяльність. Тоді він вже мешкав у Києві за адресою Андріївський узвіз, 28. Місто на той час активно розбудовувалося, і під час будівництва робітники інколи знаходили різноманітні старожитності, які невдовзі потрапляли до перекупників. В. Є. Гезе знався з місцевими торговцями, що сприяло поповненню його власної колекції та активним контактам з відомим колекціонером і меценатом Богданом Ха-

³ Тут і далі переклад з російської автора статті.

⁴ Нині с. Камінь у Кролевецькій міській громаді Конотопського р-ну Сумської обл.

ненком (Ханенко, Ханенко, 1902, с. 18). З-поміж інших добре відома історія, коли навесні 1900 р. В. Є. Гезе викупив у торговців старожитностями предмети давньоруського часу. Ці артефакти виявили робітники-землекопи при ритті котловану для фундаменту нового прибуткового будинку, що зводився на гроші юриста Олексія Фурмана на розі вулиць Рейтарська й Мало-Володимирська (нині вул. Олесья Гончара). Віктор Євгенович не тільки викупив предмети, а й оглянув місце, де їх знайшли, детально опитав робітників та записав їхні свідчення, завдяки чому збереглися дані про пам'ятку – поховання дружинника 10 ст. (Гезе, 1905; Каргер, 1958, с.169–172). Знахідки потрапили до зібрання родини Ханенків (Ханенко, Ханенко, 1902, с. 22–23), а згодом – до фондів Київського історичного музею (Андрощук, Зоценко, 2012, с. 96–97).

Водночас В. Є. Гезе досліджував давньоруську кераміку й, зокрема, звернув увагу на так звані *голосники* – керамічні горщики, що їх застосовували для зменшення ваги склепіння церков і для покращення акустики в храмах. Такі горщики використовували під час будівництва Успенського собору Києво-Печерської лаври (Гезе, 1901).

Імовірно, наприкінці 1890-х рр. дослідник уперше провів самостійні розкопки, дослідивши давньослов'янський курган поблизу Києва, де було знайдено залізні цвяхи, бронзові кільце й перстеники, золочену намистину, залізне кресало та срібну сасанідську монету. Усі знахідки потрапили до Київського музею та були представлені в експозиції вже 1900 р. (Музей, 1900, с. 24; Музей, 1902, с. 34).

1901 р. Імператорська археологічна комісія (далі – ІАК) видала поручнику В. Є. Гезе «Відкритий лист» (дозвіл на проведення розкопок) на Канівський і Київський повіти Київської губернії. Розкопки, що тривали від кінця квітня

до перших чисел листопада, проводили поблизу с. Сахнівка (давньоруське городище на Дівич-горі та дев'ять курганів) і поблизу с. Набутів (вісім курганів доби ранньої бронзи, давньоруське городище Очаків та ґрунтовий могильник зі щонайменше 240 похованнями) Канівського повіту (Отчет, 1903, с. 150–151; Раскопки, 1902, с. 199–200; Гезе, 1904). Роботи поблизу Набутова продовжили й наступного, 1902 р. (Гезе, 1904, с. 82). У листі до Є. П. Пешкової дослідник також згадує розкопки 1903 р. (Письма, б. г.), але інформація про них відсутня.

Після закінчення робіт В. Є. Гезе надіслав звіт до ІАК, а знахідки (зокрема, 750 предметів «домашнього побуту» з Дівич-гори) через Археологічну комісію передали до «Київського міського музею»⁵ (Отчет, 1903, с. 160; Сидоренко, 2003, с. 203; Яненко, 2017, с. 236), де їх було представлено в експозиції (Музей, 1913, с. 40, 46).

На той час дослідник звільнився в запас, але з початком російсько-японської війни в лютому 1904 р. його знову призвали на службу (Справа, арк. 17), з підвищенням у чині до штабскапітана. Того року Віктор Євгенович став свідком одного з єврейських погромів, що прокотилися по всій Російській імперії. За його словами, він заступився за сім'ю Женжеревих, яка мешкала в Києві на вул. Караваєвській, за що потім зазнав утисків від начальства (Письма, б. г.).

1905 р. ІАК вдруге видала штабскапітану В. Є. Гезе «Відкритий лист», цього разу – на розкопки у Васильківському, Канівському й Київському повітах Київської губернії (Отчет, 1908, с. 110), але провести роботи йому не вдалося (Отчет, 1908, с. 119), про що влітку дослідник повідомив у листі до російського археолога А. А. Спіцина, з яким приятелював: «...поки що нічого не роблю, і копати, мабуть, не доведеться...» (Сидоренко, 2003, с. 203).

У грудні 1905 р. В. Є. Гезе знову звільнився в запас. Імовірно, це прикро позначилося на його фінансовому стані, у зв'язку із чим він відійшов від активного колекціонування та проведення археологічних робіт (Сидоренко, 2003, с. 202). Проте Віктор Євгенович продовжував стежити за ринком старожитностей й археологічними подіями. 1906 р. В. Є. Гезе зауважує в листі А. А. Спіцину: *«...Літо це було дуже бідне на знахідки...»* (Сидоренко, 2003, с. 203). Водночас він закликає археолога посприяти тому, щоб Археологічна комісія придбала великий давньоруський скарб, який знайшли ще 1903 р. в межах огорожі київського Михайлівського монастиря (Корзухина, 1954, с. 120–122). Також В. Є. Гезе звернувся листом до А. А. Спіцина щодо загрози вивезення торговцем М. Золотницьким за кордон ще одного давньоруського скарбу, який виявили під час робіт на вул. Трьохсвятительській у липні 1906 р. (Корзухина, 1972, с. 24–25). Він повідомляв і про знахідку на вул. Трьохсвятительській митрополіччю золотої печатки, що потрапила до колекціонера Т. Т. Кундереви́ча. Ця інформація в приватній переписці фактично залишилася єдиною згадкою про означений предмет, оскільки згодом він зник (Пекарська, 2020, с. 202–203).

У 1907–1919 рр. *«з невеликими перервами»* В. Є. Гезе перебував на військовій службі в Київському окружному інтендантському управлінні (Справа, арк. 17). За військово-обліковими документами, на 1 січня 1909 р. він – штабс-капітан, офіцер для підсилення окружного інтендантського управління Київського військового округу (Список, 1909).

У цей період В. Є. Гезе продовжував підтримувати контакти з Київським художньо-промисловим і науковим музеєм, зокрема, відомо про надходження 1914 р. від дослідника предметів до ет-

нографічного відділу (Музей, 1914, с. 9), а 1915-го – до історичного відділу (Музей, 1916, с. 8). Також Віктор Євгенович не припиняв контактувати з ІАК, куди, за деякими свідченнями, надсилав придбані власним коштом невеликі колекції старовини Новгород, Київської та Полтавської губерній для розподілу їх між музеями (Сидоренко, 2003, с. 202), але у виданнях Комісії про це повідомлень не було. 1916 р. В. Є. Гезе продав відомому московському художнику й колекціонеру І. С. Остроухову свою колекцію кам'яних хрестів (54 од.), яку збирав з кінця 1890-х рр. У листі до колекціонера він пояснив це так: *«...бо війна та непевність становища мого, з нею пов'язаного, і взагалі, невизначеність всього змусили мене поступитися й тими зборами, які я складав упродовж двадцяти років»* (Сидоренко, 2003, с. 202, 203).

У 1917–1919 рр. В. Є. Гезе мешкав переважно в Києві й продовжував інтендантську службу. У цей період траплялися різні інциденти, про які він згадував у листі до Є. П. Пешкової:

«1917 року хибно звинувачували в підготовці повстання нижніх чинів Київ[ського] Реч[ового] Складу проти Тимч[асового] Уряду (переворот позбавив суду).

Раніше тягали до відповіді при [нрзб.] Військами Київ[ського] Військового Округу за втручання в дії Херсонського полку, який розстріляв робітників 1/V у Києві на Дніпрі, що виразилося в засудження стрілянини.

Ціла низка інцидентів під час змін у Києві за доноси про зв'язок з Радянською владою (голова Ревкому) під час добровольців, Петлюри, Гетьмана – я був тоді в підпіллі (переховувався за межами Києва).

При Петлюрі за помилковим обвинуваченням мене в участі як начальни-

⁵ Із грудня 1904 р. – Київський художньо-промисловий і науковий музей.

ка Радянської дивізії в боях із петлюрівцями (випадково не розстріляли)».

Зрештою, «при Радянській Владі був один час головою Ревкому Об'єднаних Речових Складів військового відомства, обіймав посаду коменданта VIII к[атегорії] (відповідає капіт[анському] чину)». Десь у першій половині – середині 1919 р. В. Є. Гезе остаточно звільнили з військової служби, оскільки на 31 серпня 1919 р., коли до Києва увійшла Добровольча армія генерала А. Денікіна, він уже не був військовим. Про це дослідник згадував і під час слідства, і в листах до Є. П. Пешкової (Справа, арк. 17; Письма, б. г.).

Після 1919 р. Віктор Євгенович – «службовець різних Рад[янських] установ» (Справа, арк. 9), але де саме він працював, невідомо.

У листі до Є. П. Пешкової В. Є. Гезе пише про себе: «У <...> галузі [археології] я висококваліфікований працівник, 13 років член Київської Секції науковців. За доручення Центральної Археологічної Комісії вів багаторазові розкопки в Київській губернії (біля сіл Вишгород, Трипілля, Канів та інших) і працював у музеях Києва, Чернігова, Волині, Москви, Державному Ермітажі та інших місцях» (Письма, б. г.). Чи це справді так, сказати важко, оскільки дані, зокрема про його роботу в музеях чи розкопки 1920–1930-х рр., що їх проводив дослідник, відсутні (див.: Яненко, 2016).

В. Є. Гезе цілком міг бути членом Київської секції наукових робітників, у складі якої на 1 березня 1928 р. було зареєстровано 1329 осіб (Білокінь, 2008, с. 291). Підставою для прийняття його до секції могли слугувати давні друковані роботи (Гезе, 1901; 1904; 1905). Що ж до проведених експедицій, то, мабуть, ідеться про вже згадані розкопки початку 1900-х рр. А от стосовно роботи в перелічених музеях, цілком імовірно, що В. Є. Гезе видав за неї передачу своїх ко-

лекцій до цих закладів (загадкою тільки залишаються музеї Чернігова й Волині). Отже, твердження дослідника: «Прожив я в Києві понад 60 років, займаючись науковими дослідженнями археологічного характеру», є суттєвим перебільшенням.

Проте В. Є. Гезе справді прожив у Києві майже 60 років. Більшість цього часу, можливо, він мешкав на Андріївському узвозі (Справа, арк. 21), а на мить арешту 19 жовтня 1936 р. – за адресою вул. Артема⁶, 14/а, кв. 60 (Справа, арк. 4, 5, 6, 9).

Інформації про його особисте життя не знайдено. За «Постановою про обрання запобіжного заходу», Віктор Євгенович – удівець (Справа, арк. 3), але надалі в справі про нього пишуть як про неодруженого (Справа, арк. 9, 52). Серед мешканців м. Києва згадано Гезе Віру Євгеніївну (Сайт о гениалогии, б. р.), імовірно, рідну сестру дослідника.

У 1920–1930-х рр. життя В. Є. Гезе було неспокійним, оскільки в радянських каральних органах добре пам'ятали, що він був офіцером царської армії. 1927 р. Віктора Євгеновича заарештували за те, що приховав «воїнське звання в царській армії в чині штабскапітана», а 1930 р. – за підозрою в антирадянській діяльності, проте в обох випадках його невдовзі звільнили (Справа, арк. 6, 9, 17).

Імовірно, з огляду на арешти й загальну напружену атмосферу в суспільстві, наприкінці 1920-х або на початку 1930-х рр. В. Є. Гезе передав до музеїв «величезне та цінне зібрання книг рідкісних і старожитностей, зібраних протягом 40 років», за що отримав 250 тисяч рублів. Ці чималі кошти він нібито передав до «Київського Радянського Банку», щодо чого зауважив у листі: «Зроблено це було мною на переконання без жодних корисливих видів, єдино з метою посилення фінансової могутності Радянської країни (свідки – службовці міського банку, громадяни

⁶ Нині вул. Січових Стрільців.

Колодій і Щербак, Київ, Мала Житомирська, № 20 у дворі» (Письма, б. г.).

На мить арешту в жовтні 1936 р. В. Є. Гезе працював інкасатором у «КОГИЗ»⁷ (Справа, арк. 6, 9). Ця посада дозволяла йому їздити різними місечками й селами Київщини, оскільки передбачала розповсюдження книжок у місцевих бібліотеках і школах. Саме про таку діяльність В. Є. Гезе згадували селяни Старосілля на допитах, зазначаючи, що той почав приїжджати з 1933–1934 рр. (Справа, арк. 21–23, 26). Також вони розповідали, що Віктор Євгенович привозив канцелярські товари (зошити, олівці), ліки й одяг та продавав їх («спекулював») (Справа, арк. 22, 28, 30, 32). Для уточнення слідчий запитав у В. Є. Гезе, чи не займався він торгівлею, але той відповів, що тільки обмінював власні речі на продукти (Справа, арк. 18–19).

19 жовтня 1936 р. дослідника заарештували працівники Великодубчанського РВ НКВС. Того самого дня було затверджено постанову про обрання запобіжного заходу – утримання під вартою в київській в'язниці. 28 жовтня у квартирі Віктора Євгеновича провели обшук, під час якого виявили «різні записи й особисту переписку» (Справа, арк. 2–6).

Арешт відбувся в с. Старосілля Вищедубчанського р-ну неподалік м. Вишгорода на Київщині⁸. Попереднє обвинувачення – проведення антирадянської агітації серед мешканців села (Справа, арк. 1, 2, 7, 10). На допиті своє перебування в селі В. Є. Гезе пояснив так: «Я відвідував село Старосілля у вихідні дні, бував у жителях села Старосілля Кашка Прасков'ї, з якою я

співмешкав» (Справа, арк. 10). Також він зазначив, що приїжджав у Старосілля неодноразово, але інші села останніми роками не відвідував (Справа, арк. 13). Прасков'я Кашка розповідала, що познайомилася з В. Є. Гезе (вона називала його «Кізім») під час війни (Першої світової), коли їздила до Києва відвідати чоловіка, який також був на інтендантській службі⁹. Уже після війни дослідник приїздив до них у пошуках різних «історических речей», зокрема посуду, лампадок і монет, які збирав «для музея» (Справа, арк. 21). Про збір «історичних предметів для поповнення <...> власної колекції» говорили інші «свідки» у справі (Справа, арк. 8, 26). Можливо, це було не випадково. Старосілля відоме за комплексними етнографічними дослідженнями, які провадили на початку 1920-х рр. співробітники Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка при ВУАН. У селі певний час працювала перша науково-дослідна етнографічна станція, створена за сприяння місцевого вчителя Я. Шевченка (Таран, 2007, с. 154, 155). На основі зібраних матеріалів було відкрито Музей народознавства (розташовувався в приміщенні ВУАН на бул. Шевченка, 14), підготовлено серію статей і монографію (Загледа, 1930). В. Є. Гезе міг знати про ці дослідження, а тому навідувався до Старосілля, зокрема, для збору предметів, що мали музейне значення. Але радше це був збіг, і він приїжджав у село до родини свого колишнього денщика, намагаючись у такий спосіб врятуватися в голодні роки початку 1920-х, а потім 1930-х.

Проте слідчих геть не цікавили обставини особистого життя підслідного та

⁷ «Книготорговое объединение государственных издательств» (рос.), у Києві розташовувалося на вул. Воровського (в 1923–1937 рр. – вул. Хрещатик), буд. 25 (Архів, арк. 6).

⁸ Нині села не існує. Розташовувалося на лівому березі Дніпра. Було затоплено водами Київського водосховища в середині 1960-х рр., мешканців переселили до Нових Петрівців і Лебедівки

⁹ Цю інформацію підтвердив і брат Прасков'ї, П. І. Іовенко (Справа, арк. 25). За словами М. І. Дубченка, чоловік П. І. Кашки був денщиком у В. Є. Гезе (Справа, арк. 30). Чоловік помер задовго до проведення слідства (Справа, арк. 21).

його діяльність як колекціонера, дослідника чи навіть «спекулянта». Річ у тім, що неподалік Старосілля на березі Дніпра була дача В. А. Балицького, народного комісара внутрішніх справ Української СРР. Слідчі неодноразово звинувачували В. Є. Гезе в тому, що в розмовах з місцевими рибалками (а потрапити до Старосілля з Києва можна було тільки човном) він мовбито цікавився цією дачею і навіть планував замах на В. А. Балицького та інших високопоставлених «дачників» – С. В. Косіора й П. П. Постишева (Справа, арк. 8, 11, 23–24, 26, 28, 33, 35). Водночас наводилися «факти» на користь звинувачення В. Є. Гезе в антирадянській агітації: про його негативну оцінку радянської Конституції, колгоспів, партійних і радянських керівників тощо (Справа, арк. 8, 13, 15, 23, 26, 28, 30, 31, 32–33, 38, 40). Це саме звинувачення було основним і під час судового засідання (Справа, арк. 46–52). Після проведення «слідчих дій» (допитів підслідного та «свідків» – місцевих селян, яким ставили упередженні запитання про антирадянську поведінку й висловлювання В. Є. Гезе; очних ставок зі «свідками»), справу передали до суду. Засідання спецколегії Київського обласного суду «за зачиненими дверима» відбулося 5 лютого 1937 р. Дослідника обвинуватили за ст. 54-10 ч. 1 КК УСРР (антирадянська пропаганда й агітація) та засудили (з огляду на поважний вік – 68 років) до

трьох років позбавлення волі й поразки в правах ще на два роки (Справа, арк. 52, 53). Віктор Євгенович відразу подав касаційну скаргу, яку Спецколегія Найвищого суду розглянула «без участі сторін» 10 березня 1937 р. і залишила вирок без змін (Справа, арк. 55–56).

В. Є. Гезе відбував покарання в 2-й колонії Сиблагу поблизу ст. Тайга Томської залізниці (нині м. Тайга Кемеровської обл. РФ). Тричі він звертався по допомогу до Є. П. Пешкової. У листах дослідник підкреслював свої заслуги перед вітчизняною наукою та радянською владою й скаржився на дуже поганий стан здоров'я. Останнє звернення датоване весною 1938 р., коли організації вже не існувало (Письма, б. г.). По тому будь-які згадки про В. Є. Гезе відсутні. Цілком можливо, що 1938 р. дослідник помер у таборі. Реабілітували В. Є. Гезе вже за часів незалежної України – 15 листопада 1991 р. (Справа, арк. 58).

Таким було життя непересічної людини, археолога-аматора Віктора Євгеновича Гезе. Імовірно, певні факти його біографії ще можливо уточнити, зокрема за його листами до різних науковців. Це справа майбутніх розвідок. Але вже нині можна стверджувати, що в опублікованих фрагментах листів і наукових статтях він проявився як допитливий дослідник, який вболівав за долю старожитностей.

Список використаних джерел та літератури

Андрощук, Ф., Зоценко, В. (2012). *Скандинавские древности Южной Руси*. Каталог. Paris: АСНСВуз.

Білокінь, С. (2008). Київська вчена корпорація (20–50-ті рр. ХХ ст.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*, 14, 288–305.

Временные и постоянные жители г. Киева, всех сословий, конец XIX – начало XX вв. (online). *Сайт о генеалогии. Киевская губерния. Киев, город*. Режим доступу: <https://ukrfamily.com.ua/kievskaya-guberniya/kiiev-gorod/zhiteli-g-kieva-v-d/zhiteli-g-kieva-g> (дата звернення: 30.08.2024).

Гезе, В. (1901). Заметки о некоторых киевских древностях. *Записки Императорского русского археологического общества*, 12, 1–2.

Гезе, В. Е. (1904). Раскопки на городище «Очаков» у д. Набутова (1901–1902 г.). *Археологическая летопись Южной России*, 3, 82–94.

Гезе, В. (1905). Заметки о некоторых киевских древностях. 1. Меч, найденный в Киеве близ Золотых ворот. **Записки отделения русской и славянской археологии императорского Русского археологического общества**, 7 (1), 143–146.

Заглада, Н. (1930). **Відділ монографічного дослідження села: (село Старосілля)**. Провідник по музеї антропології та етнології ім. Хв. Вовка. Київ: б. в.

Каргер, М. К. (1958). **Древний Киев. Очерки по истории материальной культуры древнерусского города**. Том 1. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР.

Корзухина, Г. Ф. (1954). **Русские клады XI–XIII вв.** Москва–Ленинград: Издательство АН СССР.

Корзухина, Г. Ф. (1972). Русские клады в зарубежных собраниях. **Краткие сообщения Института археологии**, 129, 24–30.

Корзухина, Г. Ф. (1978). **Предметы убора с выемчатыми эмальями V – первой половины VI в. н. э. в Среднем Поднепровье**. Ленинград: Наука. (Свод археологических источников, Е1-43).

Музей (1900). **Краткий указатель предметов, помещенных в Киевском городском музее древностей и искусств**. Киев: Типография В. Уварова.

Музей (1902). **Краткий указатель предметов, помещенных в Киевском городском музее древностей и искусств**. Киев: Типография В. Уварова.

Музей (1913). **Киевский художественно-промышленный и научный музей. Отдел археологии. Краткий указатель предметов**. Киев: Типография Первой Киевской артели.

Музей (1914). **Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени государя императора Николая Александровича за 1914 год**. Киев.

Музей (1916). **Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени государя императора Николая Александровича за 1915 год**. Киев.

Отчет (1903). **Отчет Императорской археологической комиссии за 1901 год**. Санкт-Петербург: Типография главного управления уделов.

Отчет (1908). **Отчет Императорской археологической комиссии за 1905 год**. Санкт-Петербург: Типография главного управления уделов.

Пекарська, Л. (2020). Зниклі цінності давнього Києва за свідченнями документів. **Opus mixtum - 8**, 202–204.

Письма (б. г.). Гезе В. Е. – Пешковой Е. П. (online). **Заклейменные властью. Анкеты, письма, заявления политических заключенных**. Режим доступа: https://pkk.memo.ru/letters_pdf/002247.pdf (дата звернення: 30.08.2024).

Раскопки В. Е. Гезе в Каневском уезде, Киевской губ. (1901). **Археологическая летопись Южной России**, III, 209–216.

Сидоренко, Г. В. (2003). Коллекция крестов-«курсунчиков» В. Е. Гезе – И. С. Остроухова в собрании Государственной Третьяковской галереи. **Ставрографический сборник**, II: Крест в православии, 201–206.

Список (1909). **Общий список офицерским чинам Русской императорской армии**. Составлен по 1-е января 1909 г. Санкт-Петербург: Военная типография. Режим доступа: https://www.ria1914.info/images/6/6f/28_obschij_spisok_1909.pdf (дата звернення: 30.08.2024).

Справа (б. р.). Архівно-кримінальна справа Гезе Віктора Євгеновича. **Центральний державний архів громадських об'єднань та українці**, ф. 263, спр. 34798.

Таран, О. (2007). Народознавча діяльність кабінету антропології та етнології ім. Хв. Вовка ВУАН (1921–1934 рр.). **Матеріали до української етнології**, 6 (X), 152–156.

Ханенко, Б. И., Ханенко, В. Н. (1902). **Древности Поднепровья, V: Эпоха славянства**. Киев: Типография С. В. Кульженко.

Хойновский, И. А. (1896). **Краткие археологические сведения о предках славян и Руси**, I. Киев: Типография Императорского университета Св. Владимира.

Яненко, А. (2016). **Історія музейної археології УСРР (1919–1934)**. Київ: Києво-Печерський історико-культурний заповідник.

Яненко, А. (автор-упорядник) (2017). **Археологічний музей Всеукраїнської академії наук: дослідження і матеріали**. Київ: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник.